

Een futuristische passatist?

Als iemand de lezer mee weet te nemen in zijn fascinatie voor het verleden, dan is het wel Louis Couperus. Vaak spelen personages, verhalen en plaatsen uit vervlogen tijden een hoofdrol in zijn werk. De uit twee delen bestaande bundel *Uit blanke steden onder blauwe lucht* (1912-1913) is hier een goed voorbeeld van. In dit werk, een samenstelling van eerder verschenen feuilletons, weidt Couperus uit over wat hij op zijn reizen zag en meemaakte samen met zijn echtgenote Elisabeth.¹ Het blijft vaak niet alleen bij beschrijvingen; persoonlijke gedachtes en fantasieën over de historie van de bezochte gebouwen of de personen die daarin leefden ontbreken niet.

Door Stan Braam

Sommige van de uitstapjes die Couperus en Elisabeth maakten, werden gedaan per auto, een voor die tijd heel modern vervoersmiddel. Veelal wordt de auto genoemd als of erg praktisch of als een kenmerk van een drukke stad. Zo beschrijft Couperus het plein tussen de Santa Maria dei Fiori, de Campanile en het baptisterium in Florence als volgt:

Tusschen hare kalmte bruischt het moderne leven door. Er is tramgebengel en ventergeschreeuw en getoeter van automobielen. De drie vrome gebouwen rijzen uit dat woelige, kleurige, schetterende leven omhoog naïef, rein en oppermachtig kalm.²

De meeste keren dat Couperus iets over een auto schrijft, doet hij dit met relatief weinig woorden. In zijn beschrijving van de antieke havenstad Ostia neemt Couperus echter een hele paragraaf om over de auto die ze die dag gebruiken, te vertellen. Eerst wordt benadrukt hoe handig de auto is. Niet alleen maakt de auto het mogelijk om gemakkelijk bij het anders moeilijk bereikbare Ostia te komen, maar ook brengt deze de bezoeker zeer snel naar de bestemming. In de woorden van Couperus: 'Dan is de afstand naar Ostia... geen afstand(...)'.³

Het blijft echter niet bij een opsomming van de praktische voordelen van reizen met een auto:

Helaas, ik zelve weet NIETS van het geheim van automobielen! Ik zelve heb een heilige onwetendheid van alles wat is 'machine'. Zelfs een locomotief, -u al jaren en jaren bekend o lezer, niët waar-, zelfs de naai-machine van mijn vrouw, zelfs mijn eigen horloge... zijn onbegrijpbare mysterie's voor mij en zijn het altijd geweest... Hoe te meer dus, zoo een wonderbaarlijke automobiel! Er is iets mystieks voor mij in een automobiel, iets om voor neêr te knielen en te aanbidden... Een motor? Ik weet niet wat het is... wât ik weet van een automobiel is, dat het ding van zelve gaat, als er iemand zit aan het stuur, die bekend is met de heilige stuurwetenschap... en dat

het dan heël gauw gaat, verbazend gauw, overheerlijk gauw, bedwelmend gauw. Meer weet ik van 'de auto' niet af, maar die wetenschap is mij genoeg...⁴

Deze verheerlijking, zelfs aanbidding, voor de auto is opvallend. Het doet denken aan de bewondering die de futuristen hadden voor snelheid en machines, met name auto's. Van Couperus is het bekend dat hij bewondering had voor deze beweging, zoals blijkt uit meerdere feulletons die gepubliceerd werden in de winter van 1913-1914. De hierboven geciteerde lofzang op de auto werd echter al gepubliceerd in augustus 1911: ruim twee jaar voordat Couperus voor het eerst over het futurisme schreef.⁵ Het is daarom interessant om de lofzang uit *Uit blanke steden onder blauwe lucht* nader te bestuderen en te vergelijken met de (denkbeelden van) de futuristen. Hieronder zal eerst een kort overzicht worden gegeven van het ontstaan van de futuristische beweging en de belangrijkste kernwaarden daarvan. Vervolgens zal verder worden ingegaan op de relatie tussen het futurisme en de ontwikkeling van de automobiel aan het begin van de twintigste eeuw. Ten slotte zal gekeken worden hoe Couperus tegenover het futurisme stond en welke positie de lofzang op de auto daarin inneemt.

Het futurisme

De publicatie van het *Manifesto del Futurismo* in *Le Figaro* in 1909 wordt gezien als het officiële begin van het futurisme. Het manifest was geschreven door F.T. Marinetti (1876-1944). Marinetti werd geboren in 1876 en studeerde rechten in Pavia en Genua. Zijn ambities lagen echter niet in de rechtskunde, maar in het schrijven. Na het overlijden van zijn vader, een jurist die veel geld had verdiend in Egypte door de opening van het Suezkanaal, beschikte Marinetti over een redelijk fortuin en kon hij zich volledig op zijn

Havenstad Ostia Antica, ca. 1870.
Foto: Sulle Scoperte Archeologiche della Città e provincia di Roma negli anni 1871-72, p.92-93.

TENTOONSTELLING PALEIS-VOOR-VOLKSVLIJT AMST

NEDERLANDSCHE VEREENIGING DE RIJ

G VAN AUTOMOBIELEN TERDAM 17-26 JANUARI 1908

LITH. LANKHOUT
DEN HAAG

WIEL EN AUTOMOBIEL-INDUSTRIE ::::

Op de vorige pagina's: Reclameposter voor de tentoonstelling van automobielen & motorrijwielen in Amsterdam, Jan Franken, 1908. Foto: collectie ReclameArsenaal (BG M2/21).

literaire ambities richten. In het *Manifesto del Futurismo* worden de grondbeginselen van het futurisme opgesomd. De meest belangrijke zijn de verwerping van het verleden, agressie en een bewondering voor snelheid, dynamiek en moderne machines, met name (race)auto's.⁶ Marinetti stuurde kopieën van het manifest naar kranten in heel Europa. Hierdoor kreeg hij al snel internationale aandacht voor het futurisme.⁷ Het bleef niet bij één manifest; de futuristen schreven vele manifesten over alle mogelijke aspecten van het leven (van kleding tot stedenbouw). De gewoonte om de publicaties naar buitenlandse redacties te sturen werd behouden. Ook Nederlandse kranten ontvingen de manifesten. Zo berichtte *Het Vaderland*: 'De redactie van „Poesia”, het orgaan der futuristen, zendt ons een van grooten strijd lust getuigend manifest.'⁸

Een belangrijk moment in de geschiedenis van de beweging was de samenwerking tussen Marinetti en drie schilders: Umberto Boccioni (1882-1916), Carlo Carrà (1881-1966) en Luigi Russolo (1885-1947). Samen werkten zij aan het *Manifesto dei Pittori Futuristi (manifest van futuristische schilders, 1910)*. Vóór deze ontmoeting was het futurisme alleen op literatuur gericht, Marinetti was immers zelf schrijver. De samenwerking met de drie schilders en de publicatie van hun manifest leidde ertoe dat het futurisme een veel bredere beweging werd waarin vanaf dat moment steeds meer verschillende (kunst)disciplines werden opgenomen. Mede hierdoor namen de bekendheid van het futurisme en het aantal kunstenaars dat zich bij de beweging aansloot tussen de jaren 1909 en 1911 snel toe.

De bekendheid van de futuristen groeide niet alleen door het publiceren van manifesten. Ook hun *serate* ('avondbijeenkomsten') maakten dat zij al snel een beroemde alsook beruchte status in heel Italië en daarbuiten verkregen. Tijdens deze bijeenkomsten, gehouden in theaters, werden futuristische manifesten voorgedragen en kunstwerken getoond. Hierbij scholden de futuristen op alles en iedereen die gericht was op het verleden, de zogenaamde passatisten. De passatisten waren voor hen een soort anti-futuristen. De sfeer bij deze bijeenkomsten kon erg gespannen zijn en de avonden eindigden vaak in vechtpartijen (zowel binnen als buiten de theaterzaal). Bij de eerste twee *serate* in Triëst en Milaan in 1910 werden de Oostenrijkers (het gebied rond Triëst viel destijds onder Oostenrijk-Hongarije) in het publiek bedreigd en een vechtpartij bleef dan ook niet uit. Bij de daaropvolgende bijeenkomsten in andere steden werd uit voorzorg veel politie op de been gebracht.

De tentoonstelling over het futurisme in Parijs in 1912 kan gezien worden als het hoogtepunt van de beweging. De aandacht voor het futurisme en de belangrijkste leden was ongekend. De beweging werd internationaal uitgebreid besproken. Meer en meer kunstenaars voelden zich aangesproken door het futurisme. Vele manifesten volgden, waardoor hun bekendheid nog verder toenam.⁹

Na Parijs verhuisde de tentoonstelling naar andere grote steden in Europa, onder andere Londen, Berlijn en Rome. Ook in Nederland was de tentoonstelling te zien. In augustus 1912 was bij de kunsthandel Biesing in Den Haag een tentoonstelling ingericht. De Nederlandse pers berichtte zeer negatief over de tentoonstellingen van de futuristen. De laatdunkende en lacherige toon van de recensies doet echter vermoeden dat de recensenten niet al te veel moeite hebben genomen zich in de nieuwe beweging te verdiepen. Zo vatte een correspondent van *Het Algemeen Handelsblad* een futuristisch manifest over schilderkunst letterlijk op. Het resultaat was een spottende smeekbede om niet oud te hoeven worden zodat hij de toekomstige wereld van de futuristen niet zou hoeven mee te maken. Uiteraard was niet iedereen zo negatief. Zo schreef kunstcriticus

Albert Plasschaert serieuzer over het futurisme.¹⁰ In *Het Vaderland* zet hij duidelijk op een rij wat het gedachtegoed was van de futuristen, zonder zich meteen negatief uit te laten.¹¹ Ook in *De Maasbode* werd het futurisme niet meteen weggehoond. Wel werd benadrukt dat de futuristische denkbeelden over kunst onmogelijk zijn.¹²

Na de Eerste Wereldoorlog was het futurisme over het hoogtepunt heen. Boccioni was omgekomen, Carrà was door een inzinking niet meer actief en verschillende futuristen van het eerste uur hadden de beweging de rug toegekeerd. Marinetti bleef politiek actief. Zo was hij betrokken bij de opkomst van het fascisme in Italië waarbinnen Mussolini de leiding zou krijgen. Echter, tijdens een bijeenkomst werden Marinetti's standpunten tegen een monarchie en tegen het Vaticaan openlijk verworpen door Mussolini; enkele dagen na deze confrontatie verliet Marinetti de fascistische beweging. Hij bleef een bekend figuur in de jaren twintig en dertig, maar de futuristische beweging was toen uitgespeeld.

Futurisme en de auto

In het eerste manifest dat door Marinetti werd gepubliceerd in 1909 staan de kernwaarden van de nieuwe beweging duidelijk opgeschreven. Deels puntsgewijs, deels anekdotisch worden een bewondering voor snelheid, agressie, dapperheid en oorlog en een sterke minachting voor het verleden beschreven. In het manifest keert de auto meerdere keren terug en het voertuig neemt daardoor een centrale plaats in.

In de proloog, een deels gefantaseerde anekdote van Marinetti, wordt beschreven hoe de ik-persoon en zijn vrienden in hun huis worden opgeschrikt door drie racewagens. Door dit geluid worden ze naar buiten getrokken, waarna ze wegscheuren in deze machines, die beschreven worden als levende wezens, een soort woeste paarden. Tijdens de wilde rit die daarop volgt, vliegt een van de auto's uit de bocht en slaat over de kop. De ik-persoon kruipt echter onder de auto vandaan en weet zich uit een met modder gevulde greppel te hijsen. In plaats van geschokt te zijn door dit ongeluk racet de ik-persoon er weer vandoor. De snelheid en kracht van de raceauto hebben een

Enkele futuristen in Parijs ter gelegenheid van de tentoonstelling over het futurisme in 1912. Te zien zijn: (vlnr) Luigi Russolo, Carlo Carrà, F.T. Marinetti, Umberto Boccioni en Gino Severini.

bevrijdende werking en zorgen ervoor dat de ik-persoon en zijn vrienden kunnen ontsnappen uit hun 'gevangenis' (het huis). Mogelijk is het verhaal deels gebaseerd op een ware gebeurtenis. Op 15 oktober 1908 was Marinetti namelijk betrokken bij een auto-ongeluk waarbij zijn wagen over de kop vloog en in een greppel terecht kwam.¹³

In de opsomming die op de proloog volgt, worden de elf belangrijkste standpunten van het futurisme opgesomd. Hier is wederom de auto van belang. Het vierde punt is illustratief voor de inhoud van het manifest:

Wij verklaren dat de grootsheid van de wereld verrijkt is met een nieuwe schoonheid: die van de snelheid. Een race-auto, zijn motorkap versierd met dikke buizen als slangen met explosieve adem... een ronkende auto die als hij rijdt op een mitrailleur lijkt, is mooier dan de *Nikè van Samotrake*.¹⁴

Uit de proloog van het manifest en de daaropvolgende punten blijkt duidelijk een fascinatie en diepe bewondering voor auto's. Met name de snelheid en kracht worden hierbij als iets ontzagwekkends verheerlijkt. Deze fascinatie met snelheid en auto's keert terug in het werk van andere futuristen. De schilder Giacomo Balla (1871-1958) maakte meerdere studies van auto's op papier die hij later verwerkte in zijn schilderijen.

De fascinatie van de futuristen voor de auto kan niet los worden gezien van een algemene wereldwijde belangstelling voor auto's rond de eeuwwisseling. Deze belangstelling bestond ook in Italië. Begin 1900 nam het aantal autofabrikanten in Milaan en Turijn snel toe. Italiaanse autocoureurs behaalden meerdere overwinningen, met name 1907 was een belangrijk jaar voor de Italiaanse racewereld. In dat jaar won Felice Nazzaro in een F.I.A.T. verschillende wedstrijden. Een belangrijke ontwikkeling in de auto-industrie begon een jaar later toen voor het eerst het design van raceauto's werd toegepast op personenauto's. Het resultaat was een gestroomlijnde 'sport-tourer', een model dat in de jaren daarna verder zou worden ontwikkeld.¹⁵

De opkomst van de auto ging uiteraard niet aan Nederland voorbij. Waar er in 1898 slechts 68 auto's geregistreerd stonden, was dit aantal in 1938 gestegen tot 96.000. Een belangrijk moment was de langeafstandsrace van Parijs naar Amsterdam in 1898. In datzelfde jaar werd de Nederlandsche Automobiel Club (vanaf 1913 Koninklijke Nederlandsche Automobiel Club) opgericht. De N.A.C. organiseerde activiteiten door het hele land om de automobiel te promoten.¹⁶ Door heel Europa werden grote autotentoonstellingen georganiseerd waarbij vaak koninklijke gasten aanwezig waren.¹⁷ Ook in Nederland werden dergelijke tentoonstellingen georganiseerd, onder andere in Amsterdam in 1908.¹⁸ Naast tentoonstellingen werd de auto onder het Nederlandse publiek bekend gemaakt door gedrukte reclame. Deze uitgaves konden erg uitgebreid zijn. Zo publiceerde F.I.A.T. een klein boekwerk waarbij de technische uitleg over auto's en een catalogus met modellen vooraf werd gegaan door een korte geschreven romance.¹⁹

Couperus en het futurisme

In zes feulletons doet Couperus verslag van zijn ervaringen met het futurisme in Florence toen hij hier in de winter van 1913-1914 verbleef. Op een avond bezocht hij een futuristische *serata*, mogelijk in gezelschap van zijn vriend Maurits Wagenvoort.²⁰ In geuren en kleuren beschrijft Couperus in zijn feulletons de drukte in het Teatro Verdi, de kakofonie van het publiek en hoe de futuristen bekogeld werden met allerlei etenswaren. Omdat Couperus vanwege het lawaai vrijwel niets verstaan had van wat er was gezegd,

De Nikè van Samothrake, ca. 190 v.Chr.
Foto: Wikimedia
(Lyokoï88).

raadpleegde hij het futuristische tijdschrift *Lacerba* waarin hij de denkbeelden van de futuristen rustig kon teruglezen en doorvertellen aan zijn lezers.²¹

Naast de *serata* bezocht Couperus ook een tentoonstelling van futuristische schilderkunst. Hoewel hij erkende dat de schilders iets nieuws probeerden uit te drukken met hun schilderijen, gaf Couperus toe dat hij de snelheid en beweging niet herkende. Schoonheid zag hij er al eveneens niet in. Toch stond hij zeker niet afkerig tegenover de futuristische schilderkunst, zoals blijkt uit een 'revelatie' die hij had in café Gilli. Terwijl

Een spotprent van een serata, gemaakt door de futurist Umberto Boccioni, 1911.

hij hier wat at en dronk, openbaarde de drukte in de straat zich aan hem als een futuristisch schilderij. Couperus schrijft dat hij begreep wat voor dynamiek en moderniteit de futuristische schilders in het dagelijks leven herkenden. Desalniettemin benadrukte Couperus wederom dat hij geen schoonheid in het tafereel zag. In plaats daarvan kwam bij hem juist de wens op om het Uffizi te bezoeken.²²

Ten slotte had Couperus een ontmoeting, geregeld door Wagenvoort, met de Florentijnse futurist Giovanni Papini (1881-1956). Couperus was erg onder de indruk van diens boek *Un Uomo Finito* (1912) en wijdde een heel feuilleton aan het boek. Dat Couperus Papini erg bewonderde is duidelijk, maar of dit wederzijds was, valt sterk te betwijfelen. Één zin uit het stuk is misschien wel het meest kenmerkend voor de ontmoeting: 'Ik zeide hem, dat hoewel ik geheel van hem verschilde, ik toch iets broederlijks in hem gevonden had, toen ik zijn boek las... En toen heeft hij weêr bleekjes geglimlacht.' Of Papini ook iets gezegd heeft tijdens de ontmoeting laat Couperus niet weten.²³

Uit zijn feuilletons blijkt een grote bewondering voor de futuristen. Niet voor niets wijdde Couperus er meerdere aan de beweging. In het volgende stukje speelt Couperus met zijn zelfbenoemde passatisme:

Zijn [Marinetti's] kaalheid is een troost voor alle passatisten: men behoeft geen Italiaanschen krullekop te hebben om... jong te zijn, ja, om futurist te worden. Maar er is iets anders: als men passatist *geboren* is, kan zelfs geen fee van modernisme u herscheppen in een Futurist. En zoo blijf ik, ook zonder zwarte lokken, helaas, maar passatist.²⁴

Een futuristische passatist?

Direct na de hierboven geciteerde zinnen schrijft hij: 'Ik ben passatist geboren. Ik zal passatist sterven. Ik heb het Verleden lief. De Futuristen haatten het.'²⁵ Hoewel hij in zijn feuilletons een bewondering voor het futurisme uitspreekt, benadrukt Couperus

meerdere keren het verschil tussen hemzelf en het futurisme. Een van de belangrijkste verschillen is een ontbreken van sentimentalisme bij de futuristen, iets waar Couperus juist veel waarde aan hechtte:

En waarom is het dus voor òns zoo moeilijk Futurist te zijn, zelfs al erkennen wij, dat er wel wat goeds kan zijn in de nieuwe beweging? Omdat wij bijna allen niet alleen passatisten maar vooral sentimentalistes zijn, gebléven zijn, niettegenstaande alle reeds gedane pogingen om het sentimentalisme in ons uit te roeien.²⁶

Een ander verschil dat Couperus verschillende keren noemt is het verschil in generatie, een 'generatiekloof'. Zo schrijft hij dat de futuristen een grote jeugdigheid bezitten; het zijn juist deze jeugdigheid en het jonge karakter van de beweging die hij toejuicht en bewondert.²⁷ Wel is duidelijk dat hij zichzelf niet meer tot deze jeugdigen rekent:

Wij moeten het jonge geslacht zich zijn eigen weg laten zoeken, al lijkt óns die weg niet sympathiesch, een weg tusschen vele puinhoopen door van wat wij, gevoeliger, beminden, een weg door een schel, hel, braaklandschap, zonder tinten van weemoed, zonder schaduwen van sentiment, zonder droom en zonder verteederding. Want deze allen, die ons lief zijn, de Italiaansche futurist kent haar niet.²⁸

Aan de ene kant spreekt Couperus dus zijn bewondering uit en aan de andere kant benadrukt hij het verschil tussen hemzelf, de passatist, en het futurisme. Dit maakt de plaatsing van zijn lofzang op de auto in *Uit blanke steden onder blauwe lucht* lastig: betreft het hier bewondering voor het futurisme of staat het daar los van?

Vast staat dat de passage een sterk futuristisch karakter heeft door de bewondering en zelfs aanbidding van de automobiel. Zinnen als 'Er is iets mystieks voor mij in een automobiel, iets om voor neêr te knielen en te aanbidden' en 'dat het [rijden] dan heêl gauw gaat, verbazend gauw, overheerlijk gauw, bedwelmend gauw' komen overeen met de kernelementen uit het *Manifesto del Futurismo*. Het feuilleton met de lofzang werd gepubliceerd in augustus 1911. Aangezien de futuristische beweging destijds al internationale bekendheid genoot, is het niet ondenkbaar dat Couperus al bekend was met het futurisme en door de beweging werd geïnspireerd.

Aangezien dat echter niet te bewijzen valt, kan ook zeker niet worden uitgesloten dat Couperus' lofzang op de auto niet zozeer ingegeven werd door een stille bewondering voor het futurisme, maar eerder voortkwam uit zijn eigen flamboyante schrijfstijl gecombineerd met een bewondering voor het moderne vervoersmiddel. Dat deze bewondering tot enigszins lyrisch schrijven kon leiden zien we namelijk niet alleen bij Couperus. In het slotwoord van een instructieboekje over de automobiel uit 1918 staat het volgende:

Voor wie graag reist heeft alles wat zich aan z'n oog vertoont bekoring, omdat het 'n deel vormt van dat groote verlangen naar levensuitbreiding, waartoe reizen de gelegenheid biedt. Die zal ook van z'n auto gaan houden, als 'n vriend, die op uwe tochten met u meeleeft, en aan wiens verfijnt mecanisme ge 'n deel van uwe beste levensmomenten dankt.²⁹

In hoeverre de lofzang aan de auto verbonden is aan het futurisme blijft helaas onduidelijk. Of deze nu ingegeven is door futuristische sympathieën of niet, het contrast met de rest van *Uit blanke steden onder blauwe lucht* is groot. De passage is hierdoor opvallend: het is een futuristisch element in een sterk passatistisch boek. 🚗

Noten

1. Louis Couperus, *Uit blanke steden onder blauwe lucht. Volledige werken Louis Couperus deel 33*, p.369-374.
2. Idem, p.83.
3. Idem, p.307.
4. Idem, p.308.
5. Idem, p.377. Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen. Volledige werken Louis Couperus deel 27*, p.704-705. Couperus schrijft over het futurisme in de feuilletons Jan en Florence; Vreemdelingenhaat; De Gioconda, Futuristen en vreemdelingen; Sentimentalisme tegen Futurisme; Un uomo finito; Korte notities.
6. Lawrence Rainey, Christine Poggi en Laura Wittman, *Futurisme. An Anthology*. New Haven/London, 2009, p.1-5, 49-53. De versie in *Le Figaro* was in het Frans geschreven (*Manifest du Futurisme*). Latere versies verschenen met name in het Italiaans.
7. Christine Poggi, *Inventing Futurism. The Art and Politic of Artificial Optimism*. Princeton/Oxford, 2009, p.4-5.
8. Anoniem, 'Kunst- en Letternieuws', *Het Vaderland* 24 maart 1910 nr. 71 tweede avondblad, p.2.

Man en vrouw in
automobiel, foto
vervaardigd in
Nederland, ca. 1905-
1915. Foto:
Rijksmuseum RP-F-
F04404 (publiek
domein).

9. Lawrence Rainey, Christine Poggi en Laura Wittman, *Futurisme. An Anthology*, p.6-11, 13-18, 62-64.
10. Kees Revier, 'De Nederlandse pers over het futurisme', in: *De Gids* 148 (1985) nr. 7, p.578-585.
11. Albert Plasschaert, 'Kunst- en letternieuws. Het futurisme', *Het vaderland* 30 juli 1912 tweede avondblad nr. 182, p.3.
12. Anoniem, 'Letteren en Kunst. Het Futurisme. I.', *De Maasbode* 14 september 1912 avondblad nr. 3, p. 2.
13. In 1905 publiceerde Marinetti al een gedicht waarin hij een auto beschrijft als een wild paard met de titel *A mon Pégase* (Aan mijn Pegasus) dat in 1908 opnieuw werd gepubliceerd onder de titel *A l'automobile* (Aan de automobiel). Lawrence Rainey, Christine Poggi en Laura Wittman, *Futurisme. An Anthology*, p. 5-6, 19-39, 49-53, 425-427, 569. Christine Poggi, *Inventing Futurism. The Art and Politic of Artificial Optimism*. Princeton/Oxford, 2009, p.5-10.
14. Vertaling overgenomen uit: F. Drijkoningen en J. Fontijn, *Historische Avantgarde*, Amsterdam. 1982, p. 65-71.
15. Tim Benton, 'Dreams of Machines: Futurism and l'Esprit Nouveau', In: *Journal of Design History* 3 (1990), nr. 1, p.19-25.
16. Anoniem, '40 jaren 1898-1938', In: *De Auto. Officieel orgaan van de Koninklijke Nederlandsche Automobiel Club* 35 (1938), nr.26, p.1040-1045.
17. Bij de tentoonstelling in Brussel van 1904 bracht prins Albert een bezoek. Anoniem, 'Sport', *Rotterdamsch Nieuwsblad* 27 januari 1904 nr. 7931 tweede blad, p.3.
18. Anoniem, 'Automobielen-tentoonstelling', *Leeuwarder Courant*, 18 januari 1908 nr. 15, p.3.
19. Tomas Anton Schilperoort en G.F. Steinbuch, *Hoe hij aan z'n auto kwam. Beschrijving van onze modellen F.I.A.T., 's-Gravenhage*, 1909.
20. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.455-456. Marco Entrop, 'Apachen aan de Arno. Couperus, Wagenvoort en de futuristen', In: *De Parelduiker* nr. 4 (2013), p.49-60.
21. Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen*, p.375-389.
22. Idem, p.374, 393-395.
23. Idem, p.408-413, 415-416. Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.458-461.
24. Louis Couperus, *Van en over mijzelf en anderen*, p.386.
25. Idem.
26. Idem, p.390.
27. Idem, p.377-378, 386-387, 390.
28. Idem, p.377.
29. Tom Schilperoort, *Automobiel-rijden*. Baarn, 1918, p.55.

Voor het eerst in zijn 24-jarig bestaan is het museum voorlopig gesloten, en zijn alle activiteiten afgezegd. Uiteraard is dit in verband met de huidige Corona-crisis. Op het moment van schrijven is het nog niet te overzien hoe lang dit gaat duren. Wij zullen het onmiddellijk op de website aankondigen als we weer open kunnen gaan. 🐼

Simon Mulder tijdens zijn voordracht op de opening van de expositie op 25 oktober 2019. Foto: Josephine van de Mortel.

Tentoonstelling De berg van licht van Louis Couperus

De tentoonstelling over *De berg van licht* werd op 25 oktober geopend met een voordracht door classicus Simon Mulder. Simon lichtte de vijf thema's van de tentoonstelling toe aan de hand van teksten van Couperus zelf. Jasper Gramsma berichtte hierover in *Den Haag Centraal* (van 31 oktober 2019): 'Tussen de belangstellenden, (...) valt onmiddellijk de jonge Simon Mulder op. Zijn flamboyante voorkomen – zwarte krullen, een pak uit drie delen en een opstaand hemsboord – houdt het midden tussen dat van Jesse Klaver en

Couperus zelfe. (...) De daaropvolgende stemverheffingen en handgebaren doen in deze setting denken aan een seance. Zeker met de doodenge, levengrote Couperuspop op de achtergrond, die elk moment in beweging lijkt te kunnen komen.' Met een "Rail Away"-achtige rust begint hij aan zijn voordracht.'

Het was kennelijk de eerste keer dat deze journalist het museum bezocht! Gramsma vervolgt: 'Als we aankomen bij de passage waarin de keizer de paus ontvangt, terwijl hij wordt gemaaserd door twee gespierde Libiërs, zomen de "oh's" en "ah's" zachtjes rond. "Interessant leesvoer in deze tijd," analyseert Mulder tot besluit. "De discussies over feminisme, gender, racisme en LGBTQ-rechten, de angst voor culturele decadentie bij de alt-right en de manier waarop we onze jeugd opvoeden, komen in mij als eerste op. Hopelijk biedt de tentoonstelling inspiratie om anders over die problematiek na te denken.'"

Heliogabalus, transgender avant la lettre

Het Louis Couperus Museum brengt een tentoonstelling over de moeie, jonge lezer Heliogabalus, die om zijn geweld en wilden-sporgige levenswijze op 18jarige leeftijd werd onthoofd.

DEER MENSEN!
 Heliogabalus was een Romeinse keizer die in 218 tot 219 n. Chr. regeerde. Hij was bekend om zijn extravagante levenswijze en zijn liefde voor de godin Artemis. Hij werd uiteindelijk vermoord op 18-jarige leeftijd.

DEER MENSEN!
 Heliogabalus was een Romeinse keizer die in 218 tot 219 n. Chr. regeerde. Hij was bekend om zijn extravagante levenswijze en zijn liefde voor de godin Artemis. Hij werd uiteindelijk vermoord op 18-jarige leeftijd.

DEER MENSEN!
 Heliogabalus was een Romeinse keizer die in 218 tot 219 n. Chr. regeerde. Hij was bekend om zijn extravagante levenswijze en zijn liefde voor de godin Artemis. Hij werd uiteindelijk vermoord op 18-jarige leeftijd.

Feit is dat het levensverhaal van het androgyne keizertje uit de derde eeuw van onze jaartelling naadloos aansluit bij dit zo trendy onderwerp van deze tijd. Zo publiceerde Margreet Hofland (in *Den Haag Centraal* van 5 september) een aankondiging van de tentoonstelling onder de titel: 'Heliogabalus, transgender avant la lettre'. 🐣

Couperus en Spanje

Aanvangsdatum vooralsnog onbekend

De zomertentoonstelling in het Louis Couperus Museum gaat over Couperus en Spanje. In 1913 bezocht onze auteur met zijn vrouw verschillende steden in dat land. Hij berichtte over deze reis wekelijks in korte verhalen in *Het Vaderland*. Deze feuilletons werden twee jaar later gebundeld onder de titel *Spaans Toerisme*.

Couperus was vooral onder de indruk van Granada en schreef weer terug in Nederland een historische roman over Boabdil, de laatste Moorse heerser van Granada, met als titel *De Ongelukkige* (1915). De roman van Couperus vormde weer inspiratie voor de schrijver Abdelkader Benali, die in 1999 een toneel-

stuk publiceerde onder diezelfde titel. Het verhaal van Boabdil, de laatste Moorse heerser van Granada, is legendarisch. Het moment waarop de koning vanaf een heuveltop terugkijkt op Granada, nadat hij de stad heeft moeten overdragen aan de troepen van Isabella van Castilië

en Ferdinand van Aragon, heeft talloze schilders, schrijvers en dichters geïnspireerd.

Rode draad in de expositie is allereerst de reis die Couperus maakte, en vervolgens het verhaal van Boabdil, 'de ongelukkige'. De bezoeker gaat op reis

met Couperus en waant zich in Spanje in 1913 en Granada in 1492.

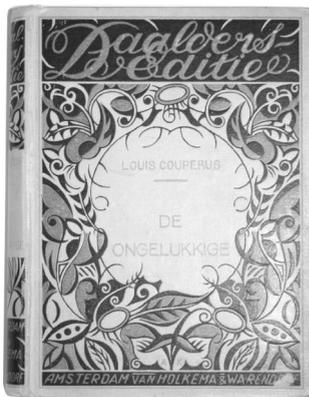
Spaans toerisme staat op het ogenblik weer in de belangstelling. Het magazine *Espanje!* publiceert op dit moment iedere drie maanden een artikel over de steden die Couperus bezocht in Spanje, onder de titel: 'In het voetspoor van Louis Couperus'. 🐣

Bestuur van de stichting Louis Couperus Jaar 2023. Vlnr: Paul Spaans, penningmeester. Staand achter hem: Annebeth Simonsz, vice-voorzitter. Marion Drielsma, secretaris. Caroline de Westenholtz, voorzitter. Foto: Josephine van de Mortel.

Couperusjaar 2023

De Stichting Couperusjaar 2023 heeft inmiddels een eigen website: www.louiscouperusjaar2023.com. De stichting coördineert de activiteiten voor het jaar waarin Couperus precies honderd jaar geleden gestorven is. Er zijn reeds voorbereidende gesprekken gevoerd met diverse personen en instanties. Een paar van de eerste initiatieven kunnen we al verklappen. Dit zijn: de 'verstripping' van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* door Gabriel Kousbroek; de vertaling van *Psyche* en *Fidessa*, met de tekeningen van Bernhard Reith, in het Japans; een expositie in het Louis Couperus Museum onder de intrigerende titel *Louis Couperus Wereldschrijver*. De andere Couperus... En dit is nog maar het begin. Heeft u ook een idee of voorstel? Laat het ons weten op info@louiscouperusmuseum.nl. Op naar het Couperusjaar 2023! 🐣

Eerste druk van *De ongelukkige*. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf (1915). Z.g. Daalder's-editie. Bandontwerp: Anton Kurvers. Collectie Louis Couperus Museum.

Van en over Couperus en anderen

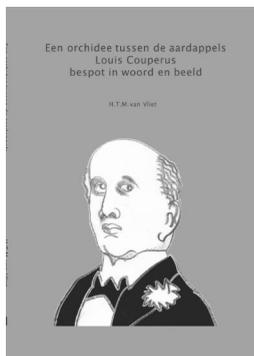

Nippon

Vertaalster
Yumiko

Kunimori, vorig jaar

als spreker en musica aanwezig op de Genootschapsdag, heeft *Nippon* van Louis Couperus in het Japans vertaald. Voor wie onderlegd is in het Japans, of voor de verzamelaar: www.sakuhinsha.com/oversea/27693.html. 📖

dichter, succesvolle romanschrijver, feuilletonist, reisjournalist en voordrager van eigen werk voor ophef en controverse. Zijn persoon en werk riepen zoveel weerzin op dat hij tekenaars inspireerde tot karikaturen en critici tot scheldkanonnades en spottende teksten. Onder de titel *Een orchidee tussen de aardappels* verzamelde H.T.M. van Vliet al dit vergeten materiaal, gaande van 1892 tot 1972. Een bibliofiele uitgave hiervan in 100 exemplaren verscheen in 2019 bij De Carbolineum Pers te Kalmthout. Deze uitgave was binnen een maand uitverkocht. Daarom is er een tweede (goedkope) druk gemaakt. Ook hiervan is de oplage 100 exemplaren (304 bladzijden en 80 illustraties). Belangstellenden kunnen een exemplaar voor 25 euro (inclusief verzendkosten) bestellen rechtstreeks bij de auteur: htmvluet@hotmail.com. 📖

De kleine Couperus

In *De kleine Couperus* vindt Rémon van Gemeren in Louis Couperus (1863-1923) een bijzondere inspiratie voor nuchtere levenskunst. De auteur van *Eline Vere*, *De stille kracht* en *Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan*, behoort tot de grootste schrijvers uit onze geschiedenis. Minder bekend is dat hij ons nog steeds veel te leren heeft over wie we zijn en hoe we kunnen leven in een wereld die onoverzichtelijk en ongrijpbaar is. Zijn biografie Rémon van Gemeren maakt een rondreis door Europa langs plaatsen die voor Couperus belangrijk zijn geweest, zoals Nice, Florence, Rome en München. Hij vertelt hierbij over het leven en werk van Couperus en legt uit hoe de mondaine, excentrieke schrijver telkens weer een antwoord zoekt op het vraagstuk van de wezenlijke menselijke tragiek: hoe om te gaan met het gegeven dat we meer willen dan we ooit kunnen krijgen? €11,99, 96 pagina's. (Bron: atlascontact.nl.) 📖

Korte Arabesken

Footsteps of Fate

In de *Volkskrant* van 8 januari 2020 was te lezen dat Richard Canning, hoogleraar Britse en Amerikaanse literatuur, in *The Times Literary Supplement* aangaf dat het boek dat volgens hem in het Engels herdrukt zou moeten worden, *Noodlot*, oftewel *Footsteps of Fate*, is. Volgens Canning zou het mogelijk een rol hebben gespeeld bij de geboorte van Oscar Wilde's roman *The Picture of Dorian Gray*. Na dit heuglijke bericht nodigde Frits Spits op 18 januari 2020 Maarten Klein uit bij De Taalstaat om over *Noodlot* te vertellen. Deze uitzending kunt u terugluisteren op: www.nporadio1.nl/de-taalstaat/onderwerpen/526188-taalschat-noodlot-louis-couperus. 📖

Karikatuur en spot

Vanaf zijn debuut oogstte Louis Couperus bewondering maar ook scherpe kritiek en spot. Voortdurend zorgde hij als Haagse dandy,

Voordracht *Snoer der ontferming*

Nu we de deur maar beperkt uit kunnen, is het fijn en troostend dat er online diverse initiatieven ontstaan, zodat we ons thuis aan allerlei moois kunnen vergapen. Theater, concerten, tentoonstellingen, opera's, voor ieder wat wils. Simon Mulder en de Ten Club dragen aan deze prijzenswaardige trend bij met de fraaie voordrachten van een inleiding op en een aantal sprookjes uit *Het snoer der ontferming* van Couperus. U kunt ze vinden op YouTube. 🐾

Couperus met mondkapje

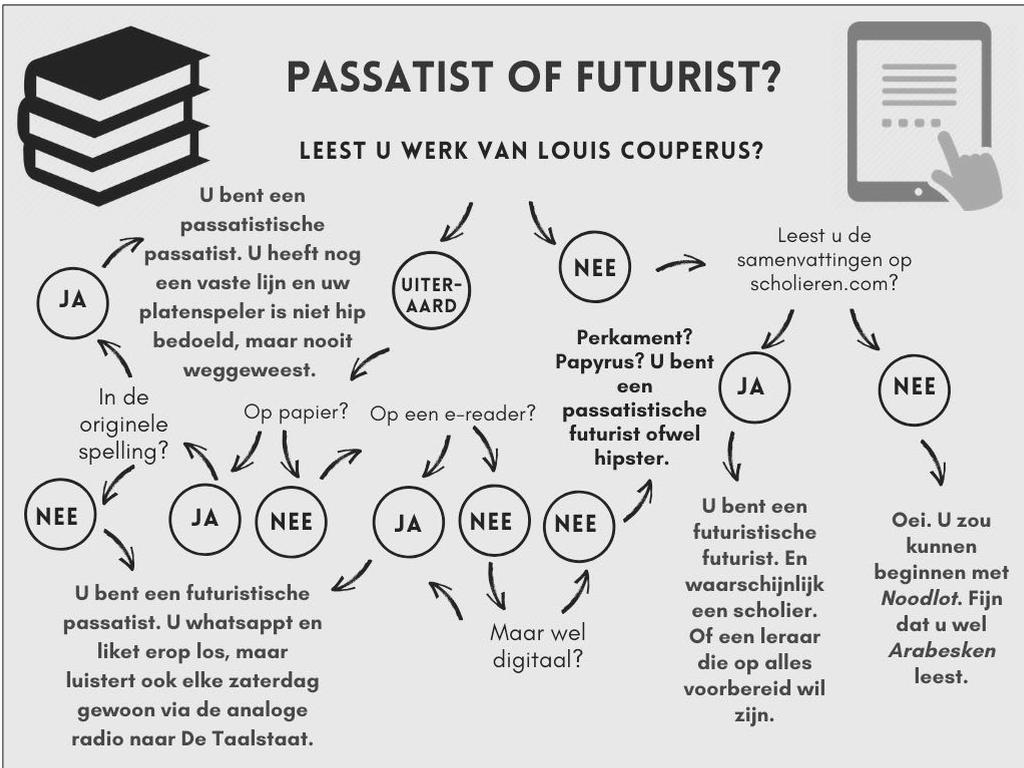
Misschien had u het al gezien via de sociale media of in levenden lijve: de twee standbeelden van Louis Couperus in Den Haag hebben een mondkapje gekregen. Blijkens het AD van 20 maart 2020 is dat een actie van Merel van

Erpers Roijaards, studente aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Ze wil de Hagenaars in deze moeilijke tijden een hart onder de riem steken. Haagse Harry bij de Grote Markt en Jantje op de Vijverberg zijn ook al voorzien, en wellicht inmiddels nog meer standbeelden. Misschien een leuk idee voor een speurtocht? 🐾

Errata

Arabesken nr. 54 staat abusievelijk genummerd als Arabesken nr. 53. Onze excuses.

In bovengenoemde Arabesken staat een foto van de bibliotheek van de Koning in Paleis Het Loo. Een oplettende lezer wees ons er op dat Het Loo in verbouwing is en dat het hier een foto betreft van 's konings bibliotheek in Paleis Huis Ten Bosch, uit een reportage over de restauratie van Huis Ten Bosch. Met dank aan de heer Bennink. 🐾

Kopjen kofjen

Vraag je kijkers uit de jaren zestig nu naar een karakteristieke uitspraak van Swiebertje, dan gaat het al snel over het 'kopjen kofjen' met een

'koekjen' erbij dat Swiebertje placht te nuttigen bij juffrouw Saartje (de huishoudster van de dorpsburgemeester). De n op het eind van deze verkleinwoorden hoort helemaal bij de tijd waarin het verhaal zich afspeelt: zelfs in de verheven taal van rond 1900 tref je 'handjens', 'lipjens' en 'steentjens' aan (zie de boeken van Couperus). (Ton den Boon in *Trouw* van 17 april 2020)

Miniatuurtreintjes

De Boekenweek heeft het woordenboek sinds 1930 in elk geval twee woorden opgeleverd. Sinds het Boekenweekgeschenk 'Somberman's actie' (1985) van Remco Campert is somberman(s) een ander woord voor pessimist. (...) Een van de mooiste titels die als bron dient, is misschien wel 'Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan' (1904) van Louis Couperus. In toespelingen als 'van miniatuurtreintjes / van fossiele brandstoffen / van oud geld, de dingen die (niet) voorbijgaan' wordt steevast de (on)vergankelijkheid van het genoemde verschijnsel benadrukt. (Ton den Boon in *Trouw*, 7 maart 2020)

Het beeld

[Over de presentatie van de poëziebundel *Liefs uit den Haag* in bodega De Posthoorn, red.] Victor R. Meijer komt naar voren. Hij liet zich inspireren door het beeld van Louis Couperus, om de hoek op het

Lange Voorhout. „Zo ik iets ben, ben ik een Den Haag fan.” Hij vervolgt: „Ook al [i]js het niet te tillen, zijn beeld heb ik altijd bij me.“ (Hans Hemmes in het *AD* op 10 december 2019)

Nieuw leven voor een gemummificeerde wereld

In de Berliner *Börsen Courier* wordt een artikel gewijd aan Louis Couperus, bij de tiende verjaring van zijn sterfdag. (...) : (...) Uit zijn bekendheid met de decadentie bouwt hij de oude wereld nieuw op, uit zijn bekendheid met het exotische verleent hij aan een gemummificeerde wereld nieuw leven. Wie Couperus echter voorliefde voor de schepping van een wereld van verval verwijt, leze zijn „Herakles” dien hij ons menscheijk nabij brengt, zonder iets aan zijn mythische grootheid af te doen. Men zie niet over het hoofd, dat in zijn „Xerxes”, de treurspeldichter Aischylos, in den fonkelenden „Heliogabalus” keizer Alexander Severus, de positieve tegenfiguur, het laatste woord hebben. Couperus weg voerde van de lyriek over de epiek naar het drama – hoewel hij nooit een drama geschreven heeft. De handeling weerspiegelt zich in den achtergrond en de achtergrond in de handeling. In zijn breed-opgezetten Alexanderroman „Iskander” wordt het ten volle begrijpelijk, waarom Couperus de gebeurtenissen zich gaarne laat afspelen in tijden van botsing tusschen twee cultuurwerelden: de cultuur van het Oosten richt den overwinnaar, die haar dragers onderwerpt, ten gronde. Couperus' vlucht in de oudheid beteekent een bewuste afkeer van onzen ongeloovigen tijd. (Anoniem in *De Sumatra Post* van 1 september 1933)

Vacature penningmeester

Het bestuur van Stichting Louis Couperus Genootschap zoekt per direct een penningmeester. Als penningmeester houd je nauwgezet zicht op de financiële ontwikkeling van het genootschap. Daarnaast ben je actief betrokken in het bestuur en neem je ongeveer vijfmaal per jaar deel aan bestuursvergaderingen. De werkzaamheden bestaan uit: boekhouden, betalingen doen, contributie innen, begroting opstellen en het financieel jaaroverzicht maken.

We zoeken een penningmeester die voldoende tijd en energie heeft om bovenstaande werkzaamheden (onbezoldigd) uit te voeren. De werkzaamheden nemen gemiddeld twee uur per week in beslag. Affiniteit met het werk van Louis Couperus is geen vereiste, maar wel een pre.

Interesse of meer informatie? Neem contact op met Anabeth Simonsz, voorzitter van het Louis Couperus Genootschap, via voorzitter@louiscouperus.nl. 📧

Wim Tigges, *Hartstocht achter de horren.* *Haagse romans rond 1900.*

Uitgeverij De Nieuwe Haagsche, 168 pagina's, ISBN 9789460100888, € 16,50.

Familie Reyneke van
Stuwe, staande
tweede van links
Jeanne, zittend
tweede van links
Jacqueline, ca.1900.
Collectie Haags
Gemeentearchief.
Identificatienummer
1.66290.jpg.

Haagse hartstocht en vergeten vrouwen

In het voorwoord van *Hartstocht achter de Horren*, poneert Wim Tigges een nogal opvallende stelling. Hij schrijft: 'In dit boekje gaat het dus over een bij mijn weten nooit eerder specifiek beschreven subcategorie van de stadsroman: de "Haagse" roman'.¹ Een snelle zoektocht op dbnl.org en verscheidene digitale catalogi van universiteitsbibliotheken geven Tigges gelijk. Een artikel her en der daargelaten lijkt er nog niet eerder een volwaardige studie naar de zogenoemde Haagse roman te zijn gedaan. Frappant, want in de letterkunde is de term toch stevig ingeburgerd. Diezelfde zoektocht laat namelijk zien dat de term veelvuldig gebruikt wordt in de literatuurkritiek, en dan niet enkel in de beschrijving van het werk van Couperus. De term komt ook terug in discussies over de werken van auteurs als Marcellus Emants en Frans Netscher.²

De korte studie van Tigges vult een lacune in de bestaande letterkunde, want hoewel de term Haagse roman dus regelmatig gebruikt wordt, rijst de vraag wat er nu precies verstaan wordt onder dit begrip. De oorsprong van de term, zo geeft Tigges aan, stamt van het fenomeen dat verschillende romans die verschenen rond 1900 ondertitels meekregen als 'een Haagsche roman' of 'een Haagsch verhaal'.³ We mogen er vanzelfsprekend vanuit gaan dat de Haagse roman zich afspeelt in de Hofstad, maar is deze betiteling alleen voldoende om zulke romans te beschouwen als volwaardig

subgenre? Er zijn immers genoeg romans geschreven die zich afspelen in steden als Amsterdam, en toch lijkt een term als 'Amsterdamse roman' een stuk minder gangbaar (een zoekopdracht naar deze term, eveneens op dbnl.org, geeft slechts tien resultaten). In zijn studie onderzoekt Tigges dus de vraag wat de Haagse roman haar typische karakter geeft en door welke thematiek schrijvers van zogenoemde Haagse romans – schrijvers die qua lezerspubliek en statuus toch redelijk van elkaar kunnen verschillen – met elkaar in verband gebracht kunnen worden.

Cornélie Noordwal
(1869-1928),
letterkundige,
ca. 1910.
Collectie Haags
Gemeentearchief.
Identificatienummer
1.65584.

Dat de Haagse roman een subcategorie van de stadsroman genoemd mag worden, heeft volgens Tigges te maken met de redelijk uitzonderlijke groei en daarbij komende veranderingen die de stad doormaakte gedurende de tweede helft van de negentiende eeuw. In een periode van pakweg zestig jaar verviervoudigde de bevolking van Den Haag van tachtigduizend in 1859 naar ruim driehonderdvijftigduizend in 1920.⁴ De waanzinnige groeispurt die de bevolking van Den Haag doormaakte, ging gepaard met de ontwikkeling van moderne stadsdelen die onderdak moesten bieden aan de steeds diverser wordende bevolking van de stad. Ondanks deze snelle groei blijft de stad zeer gesegregeerd. De nieuwe wijken worden vooral bevolkt door mensen van dezelfde klasse, en dat heeft ook zijn weerslag in de literatuur die tot het genre 'Haagse roman' behoort. Terwijl het aannemelijk is dat de grootste groei van de Haagse bevolking bestond uit zogenoemde Hagenezen, spelen de Haagse romans zich vooral af onder de Hagenaars, de hogere middenklasse die in moderne wijken als Duinoord en Benoordenhout woonden en verpoosden in de theaters aan het Lange Voorhout of in het Kurhaus

aan de Scheveningse boulevard. Dit wordt alleraardigst geïllustreerd aan de hand van het kaartje dat Tigges aan de appendices heeft toegevoegd.⁵ Op deze plattegrond van Couperiaans Den Haag zijn alle plaatsaanduidingen en straten die genoemd worden in Couperus' Haagse romans ingetekend en zo krijgt de lezer een zeer goed beeld van het door Couperus beschreven Den Haag. Inderdaad, dit Den Haag eindigt waar het Zeeheldenkwartier begint en de verder gelegen arbeiderswijken lijken niet te bestaan. De Haagse roman geeft dus voornamelijk een zeer eenzijdig beeld van een Den Haag waar de hogere middenklasse zich kan bekommeren om haar eigen grillen. Juist dit Den Haag, dat zo naar binnen gekeerd en kleinburgerlijk is, blijkt volgens Tigges voor de auteurs van deze Haagse romans zowel fascinerend als afschuwelijk.

Tigges bespreekt in zijn studie zeven auteurs die in verband worden gebracht met de Haagse roman. Naast de eerdergenoemde Couperus, Emants en Netscher, zijn er ook hoofdstukken gewijd aan Henri Borel, Anna de Savornin Lohman, Jeanne Reyneke van Stuwe en Cornélie Noordwal. Ieder hoofdstuk bespreekt apart een schrijver, en dan meestal specifiek een roman of verhaal binnen het oeuvre van die auteur. Door dusdanig te focussen op een enkel werk per auteur, slaagt Tigges erin om deze werken zeer

Jeanne Reyneke van
Stuwe, ca. 1900.
Collectie Haags
Gemeentearchief.
Identificatienummer
1.66293.

kritisch onder de loep te nemen en zo de vraag te beantwoorden wat deze romans zo typisch Haags maakt. Op deze manier wordt duidelijk dat de besproken werken thematisch vaak nauw aan elkaar verbonden zijn. Zo zijn de schrijvers niet bepaald mals over de mores van de Haagse burgerij. Op een kritisch-ironische toon schrijven de meeste auteurs over de soms hypocriete manier waarmee op passie en hartstocht neergekeken wordt, terwijl achter gesloten deuren zicht vele frivole taferelen afspelen. Niet voor niets noemt Tigges zijn studie *Hartstocht achter de horren*; achter de mooie façades van de nieuwe Haagse wijken gaan dramatische liefdesgeschiedenissen schuil en de tragische hoofdpersonages lijken vooral te lijden onder de dubbele moraal die volgens deze auteurs zo tekenend is voor het burgerlijke Haagse milieu. Het is frappant dat juist de stad waar een literair subgenre aan is gewijd er zo berooid van af komt, maar

misschien is het juist ook die dubbele moraal van een razendsnel moderniserende stad die deze schrijvers juist zo fascineert.

Deze studie presenteert een bont gezelschap van auteurs die op het eerste gezicht niet allen met elkaar van doen hadden of hetzelfde lezerspubliek aanspreken. Waar Couperus en Emants erkende literatoren zijn en hun werken nog steeds kritische erkenning genieten, staan schrijfsters als Reyneke van Stuwe en Noordwal vooral bekend als schrijvers van kritisch veel minder gewaardeerde 'damesromans'. Dat wil zeggen, als ze überhaupt nog ergens om bekend staan. Zoals Tigges aangeeft zijn deze schrijfsters namelijk veelal in de vergetelheid geraakt en zelfs hun bekendere werken zijn haast niet meer te vinden in reguliere boekhandels of antiquariaten. Een aardige bijkomstigheid van deze studie is dus dat deze schrijvers hopelijk weer enige waardering zullen genieten onder een hedendaags publiek.

Dat juist schrijvers als Reyneke van Stuwe en Noordwal praktisch vergeten zijn ondanks het feit dat ze indertijd onder de meest verkochte schrijvers van Nederland behoorde, wijt Tigges aan het feit dat ze vooral werden geschaard onder het in onmin geraakte genre van de damesroman. Hij stelt in een van de naschriften hardop de vraag waarom 'romans als *Eline Vere* en *Inwijding tot de zogenaamde "canonieke" of "klassieke" werken* [behoren], terwijl *Hartstocht* [van Reyneke van Stuwe, red.] en *De winkeljuffrouw* [van Noordwal, red.] daar niet toe gerekend worden'.⁶ Tigges beargumenteert dat dit ligt aan twee factoren: de veranderde collectieve smaak en het gezag van recensenten, critici, en academici. Die twee factoren zijn natuurlijk onlosmakelijk met elkaar verbonden en kunnen elkaar zelfs bekrachtigen. Zowel de maatschappij als mannelijke critici privilegiëren literatuur van mannelijke schrijvers als zogenaamde 'hoge literatuur', terwijl vrouwelijke schrijvers en een genre als de damesroman vaak worden weggezet als 'middlebrow': romans die wat kwaliteit en thematiek betreft niet de moeite waard zouden zijn om tot de literaire canon te behoren.

Het is een effect dat zichzelf ook versterkt: wanneer letterkundigen enkel de werken van Couperus en Emants bespreken, zullen vooral ook werken van deze schrijvers heruitgegeven worden, terwijl de romans van andere, vergeten schrijvers steeds moeilijker verkrijgbaar worden en zo enkel meer in de vergetelheid zullen raken. Tigges betreurt dit ten zeerste, aangezien volgens hem in de beste werken van Reyneke van Stuwe en Noordwal de literaire kwaliteit en thematiek zeker niet onderdoen voor het werk van hun mannelijke tegenhangers. Om die reden alleen al is het zeer lovenswaardig dat Tigges zo veel aandacht aan deze schrijfsters besteedt. Lezers die geïnteresseerd zijn in het Haagse leven rond 1900, liefhebbers van Couperus, of mensen met een algemene interesse in de Nederlandse naturalistische roman, kunnen op deze manier kennis maken met de werken van zeer verdienstelijke schrijvers die nodig aan een herwaardering toe zijn. 🌟

Noten

1. Wim Tigges, *Hartstocht achter de Horren. Haagse romans rond 1900*. Den Haag, 2019, p.8.
2. Zie o.a. K.F. Proost, *Frans Coenen. Een beeld van zijn leven en zijn werk*. Arnhem, 1958, p.147. en G.J. van Bork en P.J. Verkruijsse, *De Nederlandse en Vlaamse auteurs*. Weesp, 1985, p.193.
3. Wim Tigges, *Hartstocht achter de Horren*, p.8.
4. Idem, p.14.
5. Idem, p.136.
6. Idem, p.142.

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Achtentwintigste jaargang, nummer 55, juni 2020
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Spiegelstraat 20a
2332 BD Leiden
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
Twitter: @louis_couperus
Facebook: louiscouperus
Instagram: louiscouperus
Rekeningnummer: NL10 INGB 0000 6003 67
ten name van Stichting Louis Couperus Genootschap
- Redactie** Stan Braam
Looi van Kessel
Hester Meuleman (hoofdredacteur)
Simon Mulder
- Vormgeving** Pim Oxener, Boskoop
- Drukker** Twigt Grafimedia, Moordrecht
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 25,-. De laatste vijf nummers zijn voor € 9,80 te bestellen en oudere nummers voor € 4,80, beide exclusief verzendkosten, via het online bestelformulier op www.louiscouperus.nl.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* graag als Word-document sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067

**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl